

APROXIMACIÓ A LA HISTORIOGRAFIA DE NOU BARRIS

L'objectiu d'aquest article és oferir una guia senzilla, útil i pràctica sobre la història de Nou Barris. S'estructura en quatre apartats. En primer lloc, es justifiquen els motius pels quals, en opinió dels autors, és necessària una guia que reculli de manera ordenada i entenedora les publicacions que fins ara s'han fet sobre el passat de l'actual districte de Nou Barris. En segon lloc, es dibuixa un estat de la qüestió per tal d'introduir el lector en els aspectes més coneguts de la història de Nou Barris i es fa referència a aquells altres sobre els quals s'ignora quasi tot. A continuació, s'inclou un llistat temàtic comentat de la bibliografia amb contingut històric publicada fins l'estiu de 2002 i que significativament faci referència a Nou Barris. Determinades obres que, a judici dels autors, tenen un major interès són objecte de petites ressenyes especials. Finalment, es fa una relació d'entitats i institucions relacionades més o menys directament amb la divulgació històrica o la custòdia de documentació centrada en Nou Barris.

Es tracta de facilitar l'estudi i l'aproximació al coneixement del passat de Nou Barris a un col·lectiu divers de persones, potencialment interessades en aquesta mena de temàtiques. El professorat de Primària i Secundària de Nou Barris pot trobar una referència interessant per tal d'elaborar materials curriculars centrats en la proximitat del seu alumnat. Aquests professionals coneixen prou bé les potencialitats d'aprenentatge que ofereix el propi entorn. Igualment útil pot resultar per a l'alumnat de Batxillerat que vol orientar els seus treballs de recerca cap al passat de Nou Barris o del Pla de Barcelona en general. Els professors i els alumnes universitaris també poden utilitzar aquesta guia, si més no com a pista inicial, per tal d'aprofundir en aspectes concrets de la història de Nou Barris o del nord del Pla de Barcelona.

Tanmateix, pot interessar també a professionals amb una relació més o menys directa amb les qüestions culturals o socials, per tant, pot interessar periodistes, histo-

1. Neus González Monfort és llicenciada en Història i master en Didàctica de les Ciències Socials per la UAB. Secretària de l'Arxiu de Roquetes-Nou Barris i membre des de 1996 del Grup d'Història de Nou Barris-Can Basté. Actualment, prepara la seva tesi doctoral gràcies a una beca FPI (Formació d'Investigadors) al Departament de Didàctica de les Ciències Socials a la UAB.

Manel Martín Pascual és diplomat en EGB, llicenciat en Història i master en Història Contemporània per la UAB. Vicepresident del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias i membre des de 1996 del Grup d'Història de Nou Barris-Can Basté. Autor de diverses publicacions centrades en l'àmbit de Sant Andreu i al voltant de la temàtica de l'abastament d'aigua a la ciutat de Barcelona. Actualment, prepara la seva tesi doctoral i és professor d'Ensenyament Secundari de Geografia i Història.

riadors, sociòlegs, geògrafs o documentalistes en general que han de confeccionar obres monogràfiques, articles o informes relacionats amb la història de Nou Barris. Finalment, no menys interessant ha de ser per tothom que tingui interès en apropar-se al passat del territori i de la gent d'aquest districte i no sàpiga per on començar.

1. Per què una guia d'historiografia de Nou Barris?

L'aparició del districte de Nou Barris va ser fruit de la reorganització administrativa de l'Ajuntament de Barcelona de 1984. L'antic districte municipal IX va ser dividit en els nous districtes de Sant Andreu i Nou Barris amb la voluntat, per part dels responsables de la ciutat, d'apropar els serveis municipals al ciutadà.

Es configurava així un nou districte de Nou Barris amb una superfície de 8 km², el 8,1 % del total de la ciutat i amb una població de 169.163 habitants, l'11,2 % de Barcelona, el 2001. Dels deu districtes municipals que apareixien el 1984, Nou Barris era l'únic que no comptava amb uns referents d'identitat històrica mínimament definits. El dos primers districtes, Ciutat Vella i Eixample, formen l'antic territori històric de la ciutat de Barcelona i tenen trets d'identificació cultural, social i històrica tan marcats que, de fet, són els considerats propis de l'imaginari col·lectiu de Barcelona. Els altres set districtes corresponen als antics pobles agregats dins el Pla de Barcelona entre 1897 i 1921. Es tracta de Sants-Montjuïc, Les Corts, Sarrià-Sant Gervasi, Gràcia, Horta-Guinardó, Sant Andreu i Sant Martí. La reestructuració de 1984 es plantejava, a més de l'apropament de l'administració municipal als barris i als ciutadans, la reparació del greuge que va significar la substitució dels noms dels antics municipis, a partir de l'agregació, per la freda i neutra numeració ordinal. La nova nomenclatura venia a reconèixer simbòlicament la persistència de la memòria històrica dels antics pobles, la potencialitat del seu teixit social, associatiu i cultural i les possibilitats de les seves identitats pròpies com a complement o juxtaposició de la descentralització administrativa engendrada amb la reorganització dels nous districtes.

En aquest context, el nou districte de Nou Barris naixia el 1984 envoltat de moltes peculiaritats. Mentre que per a la resta de districtes la nova estructuració administrativa representava, entre altres coses, una recuperació d'identitats pròpies diluïdes fins aleshores en el conjunt de la Gran Barcelona, per a Nou Barris seria un procés de lenta construcció d'una identitat que tot just havia començat a formar-se. En la concepció del nou districte va ser decisiva la necessitat d'afrontar l'enorme magnitud a la qual havia arribat el districte IX a inicis dels anys vuitanta, moment culminant de les onades immigratòries de les tres dècades anteriors. Més de 400.000 habitants tenien com a seu del districte IX la vella Casa de la vila del Sant Andreu històric a la plaça d'Orfila. Era imprescindible la redistribució territorial i administrativa d'un territori amb una enorme densitat demogràfica i amb un volum de població equivalent a algunes de les grans ciutats espanyoles. L'antic districte va ser dividit en dues parts de dimensions territorials i demogràfiques aproximadament equivalents. L'avinguda de la Meridiana, una barrera infranquejable ja des del moment de la seva construcció als anys seixanta, va ser el nou límit entre els districtes de Sant Andreu i Nou Barris. D'aquesta manera veia la llum administrativa Nou Barris, un territori que havia tingut sempre com a centre el nucli històric de Sant Andreu: la parròquia de Sant Andreu de Palomar en

temps medievals i moderns, l'Ajuntament de Sant Andreu des del segle XVIII fins a 1897 i la seu del districte IX entre aquesta data i 1984.

Els 200.000 habitants que s'aplegaven en el nou districte de Nou Barris el 1984 no tenien una identitat històrica comuna prou definida ni suficientment coneguda ni compartida pel conjunt. L'enumeració de diversos factors pot ajudar a entendre'n els motius. En primer lloc, es tracta d'un territori mancat d'un nucli històric i monumental o identificable com a tal pel conjunt del districte. De la mateixa manera, l'imaginari social col·lectiu té molt poques referències d'un passat prou significatiu com per farcir la memòria històrica conjunta. En segon lloc, bona part de la població de Nou Barris ha arribat a aquest territori fa no més de tres generacions. Sense continuïtats generacionals prou dilatades en el temps, les identitats històriques de tota mena es troben encara en període de consolidació a Nou Barris. En tercer lloc, els elements d'identificació col·lectiva que es van configurant són diversos i, en certa manera, contradictoris. El nom mateix del territori del districte ha anat canviant al llarg del temps. Mentre que la zona sud, els actuals barris de Vilapicina, s'identificava com a Santa Eulàlia de Vilapicina, les zones centre i nord eren conegudes abans de 1936 com a Roquetes o Verdum. Un altre nom que també va ser utilitzat ja en la dècada dels seixanta va ser el de Barris Nord i a l'inici dels setanta l'Associació de Veïns Trinitat Vella va proposar el nom de Nou Barris per a referir-se al sector dels nou barris afectats pel Pla urbanístic Torre-Baró-Vallbona-Trinitat. Aquests nou barris eren de tres tipus: Torre Baró, part de Roquetes i Vallbona, autoconstruïts pels veïns; Trinitat Nova, Guineueta, Canyelles, el Verdum i part de les Roquetes, fruit de la iniciativa pública; Trinitat Vella, Prosperitat i Ciutat Meridiana, construïts per immobiliàries. El pla parcial municipal seria contestat col·lectivament pel moviment veïnal de la zona, que ja comptava amb experiència reivindicativa i associativa anterior, en demanda d'infraestructures i equipaments i serveis urbans. En el moment de la constitució del nou districte, aquest va rebre el nom emblemàtic del moviment veïnal que havia aglutinat els esforços de les associacions de les zones centre i nord. El component reivindicatiu, de lluita per la millora de la urbanització dels barris, de cultura associativa, de solidaritat veïnal, desenvolupat en les llargues dècades dels seixanta i setanta seria determinant en la formació d'una primera identitat comuna en els nou barris esmentats.

La zona sud del districte, els barris de Vilapicina, comparteixen només parcialment aquests referents. Les associacions de veïns de Torre Llobeta i Turó de la Peira-Vilapicina han estat tradicionalment força actives des dels anys seixanta i les reivindicacions veïnals i ciutadanes han marcat la història recent de les dues zones. Hem d'afegir, però, altres elements en aquesta zona sud fruit de la consciència de nucli històric anterior a les onades immigratòries de mitjans del segle XX. Les referències al món de la masia, la formació del nucli d'habitatges de Can Peguera (antic barri de cases barates de Ramon Albó), les freqüents relacions amb el Sant Andreu o l'Horta històrics i una urbanització ja força més consolidada que es remunta a finals del XIX i inicis del XX són elements històrics identificadors diferenciats entre aquesta zona sud i els nou barris del centre i el nord del districte.

En definitiva, els factors anteriors han contribuït a dificultar la consolidació d'una identitat històrica comuna i compartida pels mateixos habitants del districte. Una guia d'historiografia com aquesta, en darrer extrem, ha de ser una eina útil en la llarga i feixuga tasca de recuperar la memòria col·lectiva de la població de Nou

Barris, per molt divers i ignorat que sigui aquest passat comú. Al llarg d'aquest article, es podrà comprovar com la historiografia de Barcelona ha marginat els estudis sobre aquest extrem nord del Pla de Barcelona que és Nou Barris. Sistematitzar les aportacions que s'han fet i ajudar a orientar els aspectes poc treballats perquè els especialistes i les persones interessades en la història ho tinguin més fàcil per avançar és una tasca absolutament imprescindible a Nou Barris, molt més que en altres districtes de la ciutat. I aquest camí de recuperació del passat oblidat s'ha de seguir en diverses direccions: l'àmbit popular i l'escolar i l'àmbit especialitzat i universitari. Aquesta voluntat és la que impulsa els autors a elaborar una guia d'historiografia de Nou Barris.

2 El coneixement del passat de Nou Barris. Estat de la qüestió

La primera constatació a fer és l'enorme desconeixement que existeix a hores d'ara sobre el passat de Nou Barris. Són diverses les dificultats que expliquen aquest resultat. El territori de l'actual districte ha constituït tradicionalment un sector marginal i perifèric tant des del punt de vista de Sant Andreu com de la pròpia ciutat de Barcelona. La posició perifèrica ha vingut donada per una triple problemàtica. En primer lloc, les difícils comunicacions han condemnat Nou Barris fins als anys vuitanta del segle XX a l'allunyament dels centres socials, econòmics i culturals andreuencs i barcelonins. En segon lloc, l'estructura social i econòmica de la població instal·lada al districte amb la renda per habitant més baixa de la ciutat, procedent de la immigració en bona part, sense un sector productiu potent i amb trets propis d'una ciutat dormitori ha reforçat la seva posició marginal. En tercer lloc, el fet que fins el 1984 no existís una entitat administrativa pròpia ha accentuat l'allunyament dels centres de decisió política i cultural de la ciutat.

Pel que fa als estudis històrics, aquesta posició perifèrica i marginal del territori i la població del districte s'ha traduït en una historiografia amb deficiències importants. Són quatre els elements més destacats al respecte. El primer, la quasi absoluta manca d'interès dels especialistes en la història de la ciutat de Barcelona per aproximar-se al passat de Nou Barris, amb notables excepcions com les de Jaume Fabré i Josep M. Huertas Claveria o Mercè Tatjer.

El segon, l'absència al districte d'institucions públiques o privades de caire cultural amb els recursos suficients per impulsar estudis de recerca o de divulgació històrica de manera continuada i eficaç. La iniciativa pública del propi districte es limita a la tasca de l'Arxiu Municipal de Nou Barris, de caire divulgador i molt limitada fins aleshores. L'entitat que constitueix el paradigma de l'interès pel passat de Nou Barris és l'Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris. Fruit de la iniciativa popular i d'un grup d'entusiastes incansables, amb prop de 200 socis va engagar el 1983 una enorme tasca de recerca, recuperació, catalogació, conservació i difusió del patrimoni històric, artístic, cultural i documental de Nou Barris. Altres entitats amb molta menor projecció però que també s'han ocupat de la recerca i divulgació del passat del districte han estat el Centre d'Estudis i Documentació de Nou Barris als anys vuitanta i el Grup d'Història de Nou Barris Can Basté des de 1996 fins a l'actualitat. En qualsevol cas, les tres entitats privades i l'Arxiu Municipal s'han vist enormement

limitades per la manca de recursos en una feina tan feixuga com la recuperació de la història de Nou Barris.

En tercer lloc, la imatge que actualment domina la història de Nou Barris presenta llocs comuns i mites populars que no han estat sotmesos a una crítica argumentada i metodològica satisfactòria. El lloc comú que domina l'imaginari col·lectiu és el moviment veïnal dels anys seixanta i setanta. Vist fins ara com a fets èpics, manquen estudis rigorosos sobre les causes que el motiven, les circumstàncies en què es desenvolupa i els resultats reals que aconsegueix. D'altra banda, tampoc es coneixen suficientment els mecanismes de requalificació i apropiació especulativa utilitzats pels promotors urbanístics i els propietaris dels terrenys urbanitzables. De la mateixa manera, el paper de l'administració pública no passa de formar part del discurs èpic, en negatiu en aquest cas. I són les mancances de l'administració pública a l'hora de proporcionar els serveis i equipaments necessaris, i la febre especulativa dels promotors urbanístics els agents contra els quals anava dirigida fonamentalment la lluita del moviment veïnal. A més, els processos al voltant de l'arribada massiva de milers i milers de persones a Nou Barris o les formes de socialització i adaptació al nou territori que adopta aquesta població ens són força desconeguts.

Un altre lloc comú és el d'un passat rural caracteritzat per l'existència de nombroses masies repartides pel territori de Nou Barris: un passat idealitzat anterior a l'onada immigratòria dels seixanta i setanta. Encara queda per fer una revisió crítica convincent del món de la masia a Nou Barris al voltant de qüestions com els factors de localització, la seva estructura productiva, les relacions socials que genera, etc.

De fet, la història de Nou Barris anterior a les onades immigratòries és encara molt més desconeguda. Els anys quaranta i cinquanta de la llarga postguerra no han estat objecte de pràcticament cap estudi. El període comprès entre l'agregació de Sant Andreu a Barcelona i la guerra civil ha despertat l'interès aïllat d'alguns estudiosos com per exemple Carme Garcia, integrant del Centre de Documentació de Nou Barris, i d'altres especialistes en la història de Barcelona al voltant de les tipologies d'habitatges populars als barris històrics de Vilapicina i Roquetes. El barri de Can Peguera ha estat objecte d'algunes aportacions des de diversos plantejaments. El Grup d'Història de Nou Barris-Can Basté va intentar una aproximació més global a aquest període anterior a 1936. La història de Nou Barris del segle XIX i anterior es perd literalment en la foscor de la nit dels temps. Algunes fites medievals i altres dels segles XVIII i XIX conegudes no fan possible altra cosa que articular hipòtesis aproximatives sobre la història del territori en aquests segles més llunyans.

En quart i darrer lloc, malgrat la notable superfície que comprèn, els factors de marginalitat del districte fan molt difícil la tasca d'encaix de l'evolució històrica de Nou Barris en el conjunt del Pla de Barcelona en segles passats i de la ciutat de Barcelona el segle XX. Per aquest motiu, les obres d'abast general d'història de Barcelona no s'ocupen satisfactòriament del rol que ha jugat el territori de Nou Barris dins la ciutat. De la mateixa manera, els estudis locals es perden, la majoria de vegades, en qüestions de detall sense arribar a relacionar la casuística més propera amb processos d'abast més general.

El resultat de les limitacions anteriors és un conjunt d'aportacions historiogràfiques caracteritzat per la dispersió cronològica i temàtica. Al costat de períodes amb grans buits, hi ha altres etapes històriques que han rebut més atenció. En el millor dels

Interior de l'Hospital Mental de la Santa Creu i Sant Pau. Vista general d'un dels pavellons dedicat com a dormitori de malats de classe general.

casos, però, els estudis són aïllats i no formen part de projectes interpretatius, temàtics o cronològics més amplis. D'altra banda, el nombre d'aportacions específicament centrades en el territori de Nou Barris, abans o després de la seva formació com a districte municipal com a tal, és extremadament reduït. Bona part de la informació històrica que ara per ara tenim de Nou Barris és producte d'es-

tudis que, centrats en Sant Andreu o en Horta o en el conjunt de Barcelona, aporten referències sobre el territori i la població de Nou Barris. De fet, abans de 1984 formava part de Sant Andreu de Palomar i, per tant, és perfectament explicable que la historiografia anterior a aquesta data i referida a Sant Andreu aporti també informació sobre la part situada a ponent de la Meridiana. Posteriorment, els estudis andreuencs més recents, però centrats en dates anteriors encara a 1984, també continuen interessant-se per molts aspectes del passat de l'actual Nou Barris. Destaca de manera molt especial a aquest respecte la tasca desenvolupada pel Centre d'Estudis Ignasi Iglésias de Sant Andreu. Les intenses relacions amb Horta, especialment amb el barri de Vilapicina, també tenen el seu reflex en el camp historiogràfic. Així, obres centrades en Horta contenen moltes referències vàlides per a la zona sud de Nou Barris. Menor és la utilitat de les obres que fan referència al conjunt de la ciutat de Barcelona pels motius ja expressats al llarg d'aquest article. Tot i així, en aquesta guia es recullen obres generals d'especial interès des de la perspectiva de Nou Barris.

3 Recull de la bibliografia publicada a l'entorn del passat de Nou Barris

A continuació, presentem una classificació dels estudis publicats fins a l'estiu de 2002 que fan referència, totalment o parcial i de manera prou significativa, al passat de Nou Barris. S'ha realitzat una selecció prèvia del volum total de documentació disponible en funció de dos criteris bàsics. El primer, la facilitat de localització de la bibliografia que s'hi presenta. S'ha intentat que cada obra citada es trobi a l'abast d'un lector mitjà en tots o en alguns dels centres i les institucions que apareixen al final d'aquest article. El segon criteri és l'interès directe del contingut de les publicacions. S'ha donat prioritat a aquells estudis que aporten una perspectiva el més completa i entenedora possible sobre la història de Nou Barris.

La classificació que s'utilitza és mixta: cronològica i temàtica. La classificació cronològica s'utilitza per a situar les obres amb contingut clarament centrat en una etapa

històrica determinada. En aquells períodes en què el número d'entrades d'obres és prou ampli, es completa l'esquema organitzador amb una classificació temàtica secundària, que és diferent segons les característiques del període en qüestió. Un petit comentari crític a l'inici de cada apartat cronològic o temàtic pot ajudar a orientar el lector sobre el contingut i la significació de les obres que apareixen relacionades tot seguit. Quan l'interès i el contingut de determinades obres ho aconsella, s'ha repetit en més d'una etapa cronològica la citació d'aquelles publicacions que ofereixen elements valuosos per a més d'un període.

S'ha optat per fer vuit grans blocs cronològics, que responen als períodes de temps delimitats per la pròpia bibliografia:

1. L'època romana
2. L'edat mitjana
3. L'època moderna
4. El segle XIX
5. De l'agregació a la guerra civil (1897-1936)
6. La guerra civil i la postguerra 1936-1939 / anys cinquanta
7. Les onades immigratòries i el moviment veïnal dels anys seixanta i setanta fins a la formació del districte el 1984
8. De la formació del districte a l'actualitat (1984-2002)

Dins d'aquests períodes cronològics, sempre que ha estat possible, s'ha intentat establir unes temàtiques prou àmplies per poder encabir alguns títols que responen a característiques similars. Així, s'han establert algunes classificacions al voltant de temes comuns com:

- “Restes arqueològiques: arquitectòniques i d'infraestructures” o “Vida quotidiana i estructura social i econòmica”, pel que fa als segles preindustrials.
- “Descripció i procés urbanitzador de l'actual territori de Nou Barris”, “Descripció dels moviments associatius, socials i reivindicatius” o “Diagnòstics socials i sociològics”, en referència bàsicament a la literatura que intenta analitzar la realitat del segle XX.
- “Identificació i catalogació d'elements patrimonials” i “L'actual Nou Barris”, quan es tracta d'estudis sobre el present.

Tot i així, hi ha una sèrie d'articles publicats a la revista *Rotllana*, per Francesc Pujol (Arxiu Històric de Roquetes -Nou Barris-) que no es poden encabir en un únic període ni en una única temàtica, ja que cada article és independent. És per això que s'ha optat per mantenir-ho diferenciat. Cal dir que el recull d'aquests articles està en període d'edició en una mateixa obra.

Pujol, F. Recull d'articles a *Rotllana* (1988-2002). Barcelona: Agrupació Sardanista l'Ideal d'en Clavé de les Roquetes.

3.1. L'època romana

No existeixen publicacions que facin una referència específica a l'època romana al territori de Nou Barris. Els que hi ha són estudis centrats en Sant Andreu de Palomar o en el conjunt del Pla de Barcelona. Indirectament, però, algunes referències que hi apareixen són vàlides per a Nou Barris. Aquestes publicacions han estat pro-

ducte del treball d'autors vinculats a Sant Andreu, mossèn Clapés, en primer lloc, i el Centre d'Estudis Ignasi Iglésias més recentment.

Restes arqueològiques: arquitectòniques i d'infraestructures

Masoliver, M.; Serra, J. 1995. "La història antiga de Sant Andreu a través de les restes materials". A *Finestrelles*, 7. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Cabestany i Fort, J. F. 1991. "Els camins antics del pla de Barcelona". A *Finestrelles*, 3. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Clapés, J. 1931. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. Barcelona: Llibreria Catalònia.

Serra, J.; Casademunt, R. 1993. "Estat de la qüestió sobre les vies romanes al pla de Barcelona". A *Finestrelles*, 5. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Travesset, M. 1995. "Estudi de la xarxa viària de tradició romana a l'àmbit geogràfic del pla de Barcelona", a *Finestrelles*, 7. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

3.2. Edat mitjana

Com ja hem vist pel que fa a l'època romana, les aportacions sobre l'edat mitjana del territori de Nou Barris són referències complementàries d'estudis centrats en Sant Andreu o en Barcelona. Un cop més, hi destaquen mossèn Clapés i el nucli d'autors del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias; cal destacar de manera especial la figura de Joan Josep Busqueta. Quatre articles publicats a la revista *Finestrelles* se centren específicament en diversos aspectes del patrimoni històric i en l'organització social medieval de l'actual Nou Barris. Darrerament, el districte municipal ha tingut la iniciativa d'impulsar el disseny d'itineraris educatius per diversos indrets emblemàtics del territori; el primer itinerari inclou també referències medievals sobre Nou Barris.

Patrimoni arquitectònic i d'infraestructures

Celma, N.; Serrano, Y. 1991. "El carrer de Piferrer. Vestigi de l'antic camí de Sant Andreu a Horta". A *Finestrelles*, 3. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Clapés, J. 1931. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. Barcelona: Llibreria Catalònia.

DDAA. 2001. *Aprenquem de Nou Barris, 1. De Santa Eulàlia de Vilapicina al Parc Central. Un passeig per la història. Programa d'itineraris educatius*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Districte de Nou Barris,

Grup d'Història de Nou Barris. 2000. "Santa Eulàlia de Vilapicina. Tradició i modernitat". A *Finestrelles*, 11. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Travesset, M. 1999. "Antecedents en l'estudi de les restes arquitectòniques de l'antiga església de Santa Eulàlia de Vilapicina". A *Finestrelles*, 10. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Vida quotidiana i estructura social i econòmica

Busqueta, J.J. 1988. "Comunitat rural i marc parroquial al Pla de Barcelona: aspectes de l'organització veïnal de Sant Andreu de Palomar a la Baixa Edat Mitjana". A *Acta Mediaevalia*. Barcelona. Pàg. 361-369.

Busqueta, J. J. 1989. "Sant Andreu de Palomar: manifestacions de la vida de la col·lectivitat (1200-1350)". A *Actes del II Congrés d'Història del Pla de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Pàg. 61-80.

Busqueta, J.J. 1989. "Un nucli del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar al segle XIII". A *III jornades d'Estudis Històrics locals: La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*. Palma de Mallorca. Pàg. 95-116.

Busqueta, J. J. 1991. *Una vila al territori de Barcelona. Sant Andreu de Palomar als segles XII-XIV*. Barcelona: Fundació Vives Casajuana.

Grup Erdoc. "Els capítols de la confraria dels homes de Santa Eulàlia de Vilapicina (segle XV). Presentació del Text". A *Finestrelles*, 4. 1992. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

3.3. Edat moderna

Les obres referides a Nou Barris entre els segles XVI i XVIII giren entorn de dos nuclis temàtics. El primer, el món de la masia i les cases senyoriales d'estiueig de la noblesa i la burgesia barcelonina. En aquest sentit, l'estudi dedicat a Torre Llobeta i les aportacions de Desideri Díaz i de mossèn Clapés són fonamentals. El segon, les estades del baró de Maldà al col·legi de la Bona Vida o casa senyorial de Can Sitjar. Tant l'obra que va escriure, ell personalment, a mode de dietari, com les obres que analitzen els seus escrits i la seva vida són imprescindibles per apropar-se a l'ambient aristocràtic que envoltava les visites del baró a Can Sitjar. Les seves descripcions són, a més, un document preciós per saber com era Santa Eulàlia de Vilapicina i la seva rogalia a finals del segle XVIII i començaments del XIX. S'hi fa una selecció dels passatges que dedica al col·legi de la Bona Vida dins de la seva extensa obra de set volums, *Calaix de Sastre*.

Patrimoni arquitectònic i d'infraestructures

Clapés, J. 1931. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. Barcelona: Llibreria Catalònia.

DDAA. 1993. *Torre Llobeta. De palau Medieval a Centre Cívic*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

DDAA. 2001. *Aprenquem de Nou Barris, 1. De Santa Eulàlia de Vilapicina al Parc Central. Un passeig per la història*. Programa d'itineraris educatius. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Districte de Nou Barris.

Díez i Quijano, D. 1986. *Les masies d'Horta*. Barcelona: El Tinter. Col·lecció Història d'Horta, 3.

García, Carme. 1998. *Itineraris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Grup d'Història de Nou Barris. 2000. "Santa Eulàlia de Vilapicina. Tradició i modernitat". A *Finestrelles*, 11. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Vida quotidiana i estructura social i econòmica

Amat i de Cortada, Rafel d'. 1954. *El Col·legi de la bona vida*. Barcelona: Ed. Selecta.

Amat i de Cortada, Rafel d'. (Baró de Maldà). 1988. *Calaix de sastre III (1795-1797)*. Barcelona: Curial. Biblioteca Torres i Amat.

1796. 11 d'octubre - 2 de desembre. Pàg. 135-187.

1797. 4 d'octubre - 31 d'octubre. Pàg. 231-290.

Amat i de Cortada, Rafel d'. (Baró de Maldà). 1990. *Calaix de sastre VI (1798-1799)*. Barcelona: Curial. Biblioteca Torres i Amat.

1799. 14 d'octubre - 31 d'octubre. Pàg. 231-290.

Amat i de Cortada, Rafel d'. (Baró de Maldà). 1994. *Calaix de sastre VII (1804-1807)*. Barcelona: Curial. Biblioteca Torres i Amat.

1804. 13 de maig - 18 de maig. Pàg. 29-33.

Aritzeta, M. 1994. *Rafel d'Amat i de Cortada. Baró de Maldà. Miscel·lània de viatges i festes majors*. Barcelona: Ed. Barcino.

Vilarrúbia-Estrany, J. M. 1994. "El Baró de Maldà i Sant Andreu de Palomar". A *Finestrelles*, 6. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

3.4. El segle XIX

La bibliografia sobre aquest període presenta continuïtats respecte dels segles anteriors; així, les obres anteriors dedicades al món de la masia i el patrimoni arquitectònic ofereixen referències interessants sobre el segle XIX. Altres estudis recullen nous elements ja més propis del desenvolupament que experimenta el Pla de Barcelona en el període de la revolució industrial. El caràcter marginal de Nou Barris en aquest procés, però, es veu clarament reflectit en el contingut d'aquestes aportacions. Algunes es relacionen amb la construcció d'infraestructures al servei de la ciutat, com les canalitzacions d'aigua de Montcada o l'hospital mental. Altres s'interessen pels inicis industrials o per la construcció de nous vials a la zona o la posada en servei de transports moderns de connexió amb Sant Andreu, amb Horta o amb Barcelona. La consagració de la parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina també ha estat objecte d'estudi. L'obra de mossèn Clapés continua aportant valuoses dades del període vuitcentista.

Patrimoni arquitectònic i d'infraestructures

Celma, N.; Serrano, Y. 1991. "El carrer de Piferrer. Vestigi de l'antic camí de Sant Andreu a Horta". A *Finestrelles*, 3. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Clapés, J. 1931. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. Barcelona: Llibreria Catalònia.

DDAA. 1989. "A l'entorn del Rec Comtal. Recordant l'exposició de 1987". A *Finestrelles, 1*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

DDAA. 1993. *Torre Llobeta. De palau medieval a centre cívic*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

DDAA. 2001. *Aprenguem de Nou Barris, 1. De Santa Eulàlia de Vilapicina al Parc Central. Un passeig per la història*.

Programa d'itineraris educatius. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Districte de Nou Barris.

Díez i Quijano, D. 1986. *Les masies d'Horta*. Barcelona: El Tinter. Col·lecció Història d'Horta, 3.

Grup d'Història de Nou Barris. 2000. "Santa Eulàlia de Vilapicina. Tradició i modernitat". A *Finestrelles, 11*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Martín, M. 1997. "L'abastament d'aigua al Pla de Barcelona des del rec Comtal i les mines de Montcada, 1822-1879". A Roca Albert, J. (Coord.). *La formació del cinturó industrial de Barcelona*. Barcelona: IMH-Proa.

Martín, M. 1999. "Breu història d'una infraestructura hidràulica mil·lenària del Pla de Barcelona: el Rec Comtal, segle X - segle XX". A *Finestrelles, 10*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Martín, M. 1999. *El Rec Comtal (1822-1879)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.

El carrer dedicat al metge fundador de l'Hospital Mental de la Santa Creu i Sant Pau, Dr. Pi i Molist. Vista general dels anys trenta del segle XX amb el Mental i la serralada de Collserola al fons.

Aparició de nous serveis i equipaments. Inicis urbanístics i industrials

Celma, N.; Checa, M.; Serra, J.; Serrano, Y. 1995. "La urbanització Nadal i la consolidació del passeig de Santa Eulàlia (1870-1936)". A *Finestrelles, 7*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Díez i Quijano, D. 1987. *Els transports a Horta*. Barcelona: El Tinter. Col·lecció Història d'Horta, 4.

Garcia, C. 1998. *Itineraris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Gimeno Barona, P. "La industrialització de Sant Andreu de Palomar (1839-1904)". A *Finestrelles, 9: Sant Andreu. De poble a ciutat (1875-1936)*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina. 1993. *Exposició commemorativa 125è aniversari. 1868-1993*. Barcelona: Parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina.

Pi i Molist, E. 1889. *Discurso que en la inauguració del Manicomio de la Santa Cruz de Barcelona, sito en el término municipal de San Andrés de Palomar, celebrada en 19 de diciembre de 1889*. Barcelona: Imp. Henrich y Cia.

3.5. De l'agregació a la guerra civil (1897-1936)

Per a aquesta etapa clau en la formació de la ciutat de Barcelona, les obres publicades a l'entorn de Nou Barris analitzen els diferents projectes i processos d'urbanització i el creixement demogràfic del territori. Així, hi ha escrits que fan referència a:

- La construcció de la carretera alta de les Roquetes, com a primera infraestructura per crear un barri-jardí destinat a segones residències de la burgesia barcelonina.
- L'actual barri de Can Peguera, que fins fa uns anys era el barri de les Cases Barates de Ramón Albó, construït al peu del turó de la Peira durant el període de la dictadura de Primo de Rivera, com a conseqüència de la celebració de l'Exposició Universal de Barcelona, el 1929.
- La progressiva construcció de cases als terrenys més propers a Sant Andreu, producte de la immigració dels anys vint que va arribar a Barcelona, procedent de les comarques de Catalunya, Aragó i València fonamentalment, i que va anar configurant els actuals barris de Prosperitat, Porta, Santa Eulàlia o els antics Xarlot o can Borràs.
- Pel que fa al procés d'industrialització, les úniques referències procedeixen d'estudis centrats en Sant Andreu.
- La vida interna de determinades associacions aparegudes a l'època fruit del creixement urbà i demogràfic també compta amb algunes referències valuoses.

La continuïtat dels plantejaments de les obres que se centren en el segle XIX és també un altre element característic del primer terç del xx: l'hospital mental, el món de la masia, els transports, el Rec Comtal o la rambla de Santa Eulàlia. De la mateixa manera, el món de la masia continua plenament vigent a la zona sud de Nou Barris.

Pel que fa als autors, mossèn Clapés és, de nou, de consulta obligada. Els articles de *Finestrelles* que apareixen citats són molt valuosos. Com a novetat, cal destacar que aquest és el primer període de la historiografia de Nou Barris que compta amb algunes obres centrades específicament en el territori de l'actual districte.

Creixement urbanístic i demogràfic del primer terç del segle XX

Busqueta, J.; Postico, N. "Propostes per a l'estudi de la industrialització a Sant Andreu de Palomar: el segle XIX, un segle de canvis". A *Finestrelles*, 2. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Checa Artasu, M. "Construcció i adaptació urbana. De Sant Andreu al districte IX (1875-1931)". A *Finestrelles*, 9. *Sant Andreu. De poble a ciutat (1875-1936)*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Checa, M.; Gimeno P. "Anatomina d'un paisatge industrial. Districte IX-Sant Andreu (1906-1934)". A *Finestrelles*, 9. *Sant Andreu. De poble a ciutat (1875-1936)*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Clapés, J. 1931. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*. Barcelona: Llibreria Catalònia.

Cordiviola, A. et al. 1993. "La formación de Nou Barris. Dinámica y explosión de la construcción residencial en la periferia barcelonesa, 1897-1935". A *III Congrés d'Història de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Pàg. 559-572.

DDAA. 1904. *Urbanización de las alturas N.E. de Horta. "Las Roquetas" (Sierra de los Pinares)*. Barcelona.

DDAA. 1992. *Treball de precatalogació del districte de Nou Barris*. Barcelona: Institut Municipal d'Urbanisme.

DDAA. 1999 *Barcelona. Les cases barates*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Gimeno Barona, P. "La industrialització de Sant Andreu de Palomar (1839-1904)". A *Finestrelles, 9. Sant Andreu. De poble a ciutat (1875-1936)*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Grup d'Història de Nou Barris-can basté. 1998. *Del despertar al trencament. Nou Barris 1897-1936*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Grup d'Història de Nou Barris-can basté. 1998. "L'actual districte de Nou Barris als anys trenta". A *Finestrelles, 9. Sant Andreu. De poble a ciutat (1875-1936)*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Huertas, J. M.; Fabrè, J. 1991. *Història dels districtes de Barcelona. Nou Barris. La penúltima Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Estudis sobre serveis i infraestructures iniciats al segle XIX

Celma, N.; Checa, M.; Serra, J.; Serrano, Y. 1995. "La urbanització Nadal i la consolidació del passeig de Santa Eulàlia (1870-1936)". A *Finestrelles, 7*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

DDAA. 2001. *Aprenquem de Nou Barris, 1. De Santa Eulàlia de Vilapicina al Parc Central. Un passeig per la història*. Programa d'itineraris educatius. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Districte de Nou Barris.

Díez i Quijano, D. 1987. *Els transports a Horta*. Barcelona: El Tinter. Col·lecció Història d'Horta, 4.

Fuster, J. 1960. "Número extraordinario dedicado al Instituto Mental de la Santa Cruz". A *Anales del Hospital de la Santa Cruz y Sant Pablo*, núm. 2, vol XX, Barcelona.

Fuster, J. 1989. "L'Institut Mental de Santa Creu". A DDAA. *L'Hospital de Santa Creu i de Sant Pau. L'Hospital de Barcelona*. Barcelona: Ed. Gustavo Gili.

Grup d'Història de Nou Barris. 2000. "Santa Eulàlia de Vilapicina. Tradició i modernitat". A *Finestrelles, 11*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina. 1993. *Exposició commemorativa 125è aniversari. 1868-1993*. Barcelona: Parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina.

Patrimoni arquitectònic

DDAA. 1993. *Torre Llobeta. De palau medieval a centre cívic*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona

Díez i Quijano, D. 1986. *Les masies d'Horta*. Barcelona: El Tinter. Col·lecció Història d'Horta, 3.

García, C. 1998. *Itineraris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Martín, M. 1998. "El regatge del rec Comtal a Sant Andreu de Palomar i al Pla de Barcelona, 1864/74-1929". A *Finestrelles*, 9. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Vida quotidiana i estructura social

Asociación de Propietarios y Contribuyentes de las Roquetas. *Boletín del Ateneo Familiar Artístico Cultural (1931-1935)*.

Asociación de Propietarios y Contribuyentes de las Roquetas. 1968. *Cronología e historia de la sociedad. 1925-1968*. Barcelona: A. P. C. "Las Roquetas".

Centre Moral Eulalienc. 1907. *Reglament del Centre Moral Eulaliencb*. Barcelona: Imp. F. Cortés.

3.6. La guerra civil i la postguerra 1936-1939/ anys cinquanta

No existeix una bibliografia específica sobre aquest període anterior a l'explosió demogràfica i urbanística que experimenta Nou Barris a partir dels anys seixanta. Tot i així, es poden trobar algunes referències en obres de tipus més general com les que ja s'han citat anteriorment en relació amb altres etapes.

DDAA. 1993. *Torre Llobeta. De palau medieval a centre cívic*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Díez i Quijano, D. 1986. *Les masies d'Horta*. Barcelona: El Tinter. Col·lecció Història d'Horta, 3.

Díez i Quijano, D. 1987. *Els transports a Horta*. Barcelona: El Tinter. Col·lecció Història d'Horta, 4.

Ferrer i Aixalà, A. 1996. *Els polígons de Barcelona*. Barcelona: Edicions UPC.

García, C. 1998. *Itineraris*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Huertas, J. M.; Fabrè, J. 1991. *Història dels districtes de Barcelona. Nou Barris. La penúltima Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina. 1993. *Exposició commemorativa 125è aniversari. 1868-1993*. Barcelona: Parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina.

3.7. Les onades immigratòries i el moviment veïnal dels anys seixanta i setanta fins a la formació del districte el 1984

La literatura publicada sobre els anys seixanta i fins a inicis dels vuitanta és, sense cap mena de dubte, la més extensa. Aquesta proliferació d'obres respon a l'explosió urbanística que va viure el territori de Nou Barris amb l'arribada massiva d'immigrants procedents d'Andalusia, Extremadura o Galícia, fonamentalment. Aquest gran creixement demogràfic i urbanístic, fet sense cap tipus de control ni previsió, i fruit de l'especulació, va fomentar que la ciutadania s'organitzés per reivindicar les infraestructu-

res i els serveis mínims que tot barri hauria de tenir: clavegueram, carrers asfaltats, il·luminació, zones enjardinades, xarxa de transports públics, mercats municipals, centres civico culturals, etc.

Aquest tipus de problemàtica es barreja clarament amb la de caràcter més polític, ja que són els anys dels canvis socials i econòmics que van precedir la transició política espanyola i del propi període històric. És en aquest moment quan reivindicacions socials i polítiques es manifesten paral·lelament, i tot això també es manifesta clarament en la bibliografia existent.

Algunes obres denuncien:

- L'estat de barris com Roquetes, Torre Baró, Canyelles...
- Les deficiències que es manifesten en alguns projectes urbanístics: els polígons de l'Obra Sindical del Hogar, les intervencions urbanístiques en període de l'alcalde Porcioles, la manca de centres educatius...
- Les conseqüències de la degradació d'alguns barris per la baixa qualitat de les seves construccions: Trinitat Nova, Verdum, Guineueta...

I d'altres elaboren diagnòstics de caire més sociològic que intenten descriure les característiques d'un territori o barri. És en aquest bloc on es troben els estudis de l'Escola d'Assistents Socials o de l'Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona.

Finalment, hi ha un altre bloc temàtic que agrupa aquelles obres que pretenen fer una breu història del passat més recent. L'obra de referència obligada és la de J. M. Huertas i J. Fabrè, *Tots els barris de Barcelona*.

Moviments associatius, socials i reivindicatius

Alabart, A. 1982. *Els barris de Barcelona i el moviment associatiu veïnal*. Barcelona.

Alegre, A. 1973. *Importancia de las actuaciones en el movimiento reivindicativo de Torre Baró y Ciudad Meridiana*. Barcelona: CEUMT.

AV "9 Barrios. Sección Guineueta-Canyelles". 1975. *Presentación e índice del "Programa Canyelles"*. Barcelona: AV "9 Barrios".

Candel, F. 1968. *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.

Carrasco, J. 1994. *Verdum des de l'any 1952*. Barcelona: AV Verdum.

Chinchilla, J. 1961. *El poblado de la Guineueta*. Barcelona: Hogar y arquitectura.

Domingo i Clota, M.; Bonet i Casas, M. R. 1998. *Barcelona i els moviments socials urbans*. Barcelona: Mediterrània.

Col·lectiu "Caps de Setmana". 1978. *Escuelas en lucha*. Barcelona: Paideia.

Coordinadora AV Nou Barris. 1990. *Guia de l'associacionisme de Nou Barris*. Barcelona: Coordinadora AV Nou Barris.

DDAA. 1963. *Las Roquetas. Un barrio de emigración*. Barcelona: Promos.

DDAA. 1982. *Ton i Guida, 20 anys d'escola*. Barcelona.

DDAA. 1997. *La participació ciutadana a Nou Barris*. Barcelona.

Díez, D. 1988. *Institut de Formació Professional Guineueta. Xè aniversari (1978-1988)*. Barcelona: El Tinter.

Font, J. 1972. *La Vaga de la Harry Walker de Barcelona. Desembre (1970-febrer 1971)*. Barcelona: Edicions Catalanes de París.

Una vista parcial de la Plaça Virrei Amat abans amb urbanització com a plaça circular de distribució del trànsit i abans de l'enderrocament de Can Sitjar, la mansió senyorial dels marquesos de Castellbell.

García, J.; González, M. D. 1976. *Presente y futuro de las asociaciones de vecinos*. Barcelona: Pecosa ed.

Huertas, J. M.; Andreu, M. 1996. *Barcelona en lluita (1965-1996)*. Barcelona: Ketres editora.

Manresa, K. 1997. *Nou Barris, 25 anys. Document gràfic*. Barcelona: Coordinadora d'Associacions de Veïns i Entitats de Nou Barris.

Marchioni, M. 1995. *Movimientos sociales y crisis de la democracia a final de siglo*. Barcelona: Fòrum d'acció cultural. Ateneu Popular de Nou Barris.

Reguant, F.; Castillejo, G. 1976. *Juventud y democracia. Crónicas del movimiento juvenil*. Madrid: Avance, SA.

Rodríguez, F. 1975. *Candidato de los trabajadores*. Madrid: Avance, SA.

Rodríguez, J. M. 1974. *Ciudadanos de tercera*. Barcelona: Plaza-Jané.

Solà, R. 1994. *L'Institut Sant Andreu Valldaura: els fruits d'una llarga lluita*. Barcelona: IB Sant Andreu-Valldaura.

Subirà, J. 1996. *Capellans en temps de Franco*. Barcelona: Mediterrània.

Téllez, A. 1974. *La guerrilla urbana 1. Facerías*. París: Ruedo Ibérico.

Zamora, J. et al. 1982. *Les 4 lletres dels vint anys*. Barcelona: Escola Ton i Guida.

Procés urbanitzador de Nou Barris

Bohigas, O. 1963. *Barcelona entre el pla Cerdà i el barraquisme*. Barcelona: Edicions 62.

Busquets, J. 1975. *La urbanización marginal en Barcelona*. Barcelona: LUB.

Busquets, J. 1975. *Políticas de vivienda vs. urbanización marginal*. Madrid: Ciudad y territorio.

Centre d'Estudis i Documentació de Nou Barris. 1988. *Estudi per al pla de desenvolupament integral a Nou Barris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Districte de Nou Barris.

Centre d'Estudis i Documentació de Nou Barris. 1991. *Estudi urbanístic del districte IX nord*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Districte de Nou Barris.

Collell, LL. et al. 1973. *El Plan Parcial de Ordenación y el Segundo Cinturón en Nueve Barrios*. Barcelona: CEUMT.

DDAA. 1969. *Evolución y datos fundamentales del barraquismo en la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Vivienda.

- DDAA. 1973. *Informe Barrios Obra Sindical del Hogar*. Barcelona.
- DDAA. 1975. *La Barcelona de Porcioles*. Barcelona: Ed. Laia.
- Ferrer, A. 1996. *Els polígons de Barcelona*. Barcelona: Edicions UPC.
- Solà, M. 1974. *La urbanización marginal y la formación de plusvalía del suelo*. Barcelona: Ed. Barral.
- Tatjer, M. 1998. "Soluciones a la crisis de l'habitatge popular a Barcelona: les primeres experiències a Sant Andreu (1909-1937)". A *Finestrelles, 9*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

Procés urbanitzador d'alguns barris

- Argemí, R. 1995. *Verdum*. Barcelona: Els barris d'Adigsa-Generalitat de Catalunya.
- Barba, R. et al. 1978. *Vallbona 78. Por un nuevo barrio*. Barcelona: Autoedició.
- Bohigas, O. 1962. *Verdum, abans i ara*. Barcelona: Serra d'Or-Abadia de Montserrat.
- Borja, J. *Proyecto para un plan parcial*. Barcelona: CEU.
- Cedec. 1964. *Estudio sociológico y urbanístico del suburbio de Torre Baró*. Barcelona: Vivienda, 9.
- Cedec. 1964. *Estudio urbano del barrio de Roquetas*. Barcelona: Vivienda, 9.
- Centre d'Estudis i Documentació de Nou Barris. 1987. *Coneguem el nostre barri. La Prosperitat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Districte de Nou Barris.
- DDAA. 1994. *Vallbona històrica. Exposición sobre el barrio de Vallbona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- DDAA. 1981. *El polígon de Canyelles (L'últim barri construït a Barcelona)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Doria, S. 1996. *La Guineueta*. Barcelona: Els barris d'Adigsa-Generalitat de Catalunya.
- Pindado, F. *Les Cases del Governador*. Barcelona.
- Poblador, C. 1995. *Vallbona històrica*. Barcelona: autoedició.
- Tatjer, M. 1996. *La Trinitat Nova*. Barcelona: Els Barris d'Adigsa-Generalitat de Catalunya.

Diagnòstics socials i sociològics

- Batallé, D. et al. 1978. *Estudio comparativo de las necesidades sociales entre los barrios Trinidad Nueva i Verdún*. Barcelona: CEUMT.
- Cros, A. M.; Martínez, M. J. 1966. *Distrito IX*. Barcelona: Escola d'Assistents Socials.
- Cuadrillero, B.; García, C.; Vilalta, J. 1985. *Distrito de Nou barris de Barcelona. Urbanismo, Población y Servicios Sociales*. Barcelona: Centre d'Estudis de Nou Barris.
- Cura, L. *Estudio de las necesidades sanitarias de Las Roquetas*. Barcelona: Escola d'Assistents Socials.
- Grupo Usrin. 1975. *Obra Sindical del Hogar*. Barcelona: Grupo USRIN.
- Grupo Usrin. 1976. *Obra Sindical del Hogar*. Barcelona: Grupo USRIN.
- Martí, M. R. 1959. *La barriada del Verdum*. Barcelona: Escola d'Assistents Socials.

Moliner, F. *et al.* 1995. "Diagnòstic de la zona nord del districte de Nou Barris. Pla d'Actuació per als barris de Torre Baró, Vallbona i Ciutat Meridiana". A *Barcelona, societat*, 4. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Negre, P. 1981. *El polígon de Canyelles*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Àrea de Serveis Socials.

Negre, P. 1982. *Trinitat Nova*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Àrea de Serveis Socials.

Orobitg, T. 1987. *Centres Cívics. Evolució (1983-1987)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Àrea de Serveis Socials.

Seculi, E. *Vallbona*. Barcelona: Escola d'Assistents Socials.

Suárez, M. *Distrito IX*. CEUMT.

Torra, M. D. 1964. *Estudio sociológico de las condiciones de vida de los habitantes de Nueva Trinidad*. Barcelona: Escola d'Assistents Socials.

Divulgació històrica

DDAA. 1998. "Gràcia, Horta-Guinardó, Nou Barris". A Sobrequés, J. M. *Els barris de Barcelona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Fabre, J.; Huertas, J. M. 1991. *Nou Barris. La penúltima Barcelona. Història dels districtes de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

FAVB. 1991. *La Barcelona dels barris*. Barcelona: FAVB.

FUSTER, J. (1989). *L'Institut Mental de la Santa Creu. L'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau*. Barcelona: Gustavo Gili.

Garcia, C. 1998. *Itineraris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Huertas, J. M.; Fabre, J. 1976. "Els barris que foren independents. Santa Eulàlia de Vilapicina, turó de la Peira, Can Porta o l'Imperi Sanahuja". A *Tots els barris de Barcelona*, 2. Barcelona: Edicions 62.

Huertas, J. M.; Fabre, J. 1976. "Els polígons, 1. Les Cases Barates: una obra de la dictadura de Primo de Rivera". A *Tots els barris de Barcelona*, 6. Barcelona: Edicions 62.

Huertas, J. M.; Fabre, J. 1976. "Els polígons, 2. Els Nou Barris, que ja són deu". A *Tots els barris de Barcelona*, 7. Barcelona: Edicions 62.

Parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina. 1993. *Exposició commemorativa 125è aniversari (1868-1993)*. Barcelona: Parròquia de Santa Eulàlia de Vilapicina.

3.8. De la formació del districte a l'actualitat (1984-2002)

Els darrers vint anys s'han caracteritzat per l'existència d'un doble interès pel que fa a les publicacions:

- La divulgació per garantir la preservació del patrimoni històric i arquitectònic de Nou Barris.

- Les remodelacions i les millores de les infraestructures, xarxes viàries, equipaments, serveis...

Ambdós interessos conflueixen en aquest Nou Barris que s'està configurant i que intenta adaptar-se a les necessitats i exigències del present, però que, alhora, no

vol perdre els seus trets identitaris, encara en construcció i definició. Així doncs, es constata un interès pel passat i pel futur que ha de confluir harmònicament en el present.

Així, les obres de referència són les publicades per l'Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris, el Grup d'Història de Nou Barris o les diferents Àrees de l'Ajuntament de Barcelona.

Identificació i catalogació d'elements patrimonials

Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris. 1993. *Identitats. Catàleg del patrimoni existent*. Barcelona: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris.

Sector d'Urbanisme. 2000. *Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic i Catàleg del Districte de Nou Barris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Servei de Protecció del Patrimoni Monumental. 1992. *Catàleg del patrimoni arquitectònic historicoartístic de la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Gustà, M. 1990. *Les escultures de Nou Barris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Presentació de l'actual Nou Barris

Ajuntament de Barcelona. 1990. *Parc Esportiu. Can Dragó*. Ajuntament de Barcelona-Districte de Nou Barris.

Ajuntament de Barcelona. 1994. *Projecto de creación de un centro de actividad terciaria en el área de nueva centralidad Renfe-Meridiana*. Barcelona: Distrito de Nou Barris-Barcelona.

Ajuntament de Barcelona. 1997. *Guia estadística. Nou Barris en xifres*. Barcelona: Departament d'estadística.

DDAA. 1987. *Urbanisme a Barcelona. Plans cap al 92*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

DDAA. 1992. *Barcelona. Espai públic*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

DDAA. 1994. *Exposició Barcelona. New Projects*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

DDAA. 1996. *Barcelona. La Segona Revolució*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

DDAA. 1998. "Gràcia, Horta-Guinardó, Nou Barris". A Sobrequés, J. M. *Els barris de Barcelona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

DDAA. 2000. *Nou Barris. La nova Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Districte de Nou Barris.

Garcia, C. 1998. *Nou Barris. Itineraris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona-Districte de Nou Barris.

Centre d'estudis i documentació de Nou Barris. 1988. *Estudi sobre el pla de desenvolupament integral a Nou Barris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Centre d'Estudis i Documentació de Nou Barris. 1988. *Nou Barris. Urbanismo, población y servicios sociales*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Esteban, J.; Barnade, J. (Coord.). 1999. *Urbanisme a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Grup d'Història de Nou Barris-Can Basté. 2001. "Santa Eulàlia de Vilapicina: tradició i modernitat". A *Finestrelles, 11*. Barcelona: Centre d'Estudis Ignasi Iglésias.

4. Adreces d'interès

Tot seguit, s'inclou un llistat d'institucions, entitats i mitjans de comunicació relacionats més o menys directament amb la divulgació històrica o la custòdia de documentació centrada en Nou Barris. La pràctica totalitat de la bibliografia que apareix en aquesta guia es pot trobar en els arxius i biblioteques que apareixen a continuació. D'altra banda, també pot resultar útil la consulta dels arxius particulars de les associacions de veïns i d'altres, els òrgans de comunicació de les quals apareixen també en el llistat següent.

4.1. Arxius i Grup d'història

D'aquest grup d'entitats o institucions, se n'han triat tres: els dos arxius que existeixen al districte i el Grup d'Història. L'Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris és una entitat privada sense afany de lucre que té un fons documental força ampli. Els documents que custodia són fotografies, plànols, cartells, llibres, dossiers, etc., a partir dels anys setanta. L'Arxiu Municipal de Nou Barris és una institució municipal que depèn del Districte de Nou Barris i de la Xarxa Municipal d'Arxius Municipals. La documentació que conserva és fonamentalment de caire administratiu a partir de 1984, any de creació del districte.

El Grup d'Història de Nou Barris és una entitat privada no constituïda legalment. No custodia cap fons documental, ja que el seu objectiu bàsic és divulgar i donar a conèixer la història de Nou Barris.

Arxiu Històric Roquetes-Nou Barris

C. de Portlligat s/n

08042 Barcelona

Tel. 93 353 95 16

Fax 93 350 30 00

Web: <http://www.noubarris.net/arxiu>

A/e: arxiuhistoric@noubarris.net

Horari d'atenció al públic: dimarts i dijous de 18.00 a 20.00 hores (mes d'agost tancat).

Arxiu Municipal del Districte de Nou Barris

C. del Doctor Pi i Molist, 133

08031 Barcelona

Tel. 93 291 68 36
Fax 93 291 68 68
Web: <http://www.bcn.es/arxiu/noubarris/>
A/e: amdnb@mail.bcn.es

Horari d'atenció al públic: de dilluns a divendres de 9.00 a 14.00 hores i dimarts de 16.00 a 20.00 hores.

Grup d'Història de Nou Barris

(Centre Cívic Can Basté)
Pg. de Fabra i Puig, 272-274
08031 Barcelona
Tel. 93.420.66.51
Fax 93 420 17 97
A/e: canbaste@yahoo.es
Horari d'atenció al públic: dilluns de 20.30 a 22.00 hores

4.2. Biblioteques i Centre de Recursos

Les quatre biblioteques que hi ha a Nou Barris pertanyen a la xarxa de biblioteques populars de la Diputació de Barcelona i formen part de les Biblioteques de Barcelona. El seu fons és molt variat i divers, i intenta respondre a les necessitats del seu públic més assidu. Són espais oberts i molt dinàmics on, a més de trobar-hi el fons bibliogràfic i hemerogràfic, també s'hi organitzen tot tipus d'activitats dins el marc del projecte L'Aventura de llegir o altres activitats específiques de la zona on estan ubicades (festes majors, commemoracions, etc.). Per conèixer altres biblioteques de Barcelona, hom es pot adreçar al telèfon 93 301 77 75 o a l'adreça d'Internet: <http://www.bcn.es/biblioteques>.

El Centre de Recursos Pedagògics de Nou Barris (CRP Nou Barris) forma part de la xarxa de CRP del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament de Barcelona. Té com a un dels seus objectius facilitar tota aquella informació i documentació que hi ha sobre el passat i el present de Nou Barris a tots els centres d'ensenyament del districte, tant de primària com de secundària, i d'adults.

Biblioteca Nou Barris

C. d'Albert Einstein, 2-4
08042 Barcelona
Tel. 93 291 48 50
Web: <http://gw24-vtls.diba.es/vtls/catalan/>
A/e: b.barcelona.nb@diba.es

Biblioteca Popular Roquetes

C. del Pla de Fornells, 31
08042 Barcelona
Tel. 93 359 65 27
<http://gw24-vtls.diba.es/vtls/catalan/>
A/e: b.barcelona.lr@diba.es

Biblioteca Popular Torre Llobeta

C. de Santa Fe, 2 Bis (Centre Cívic Torre Llobeta)
08033 Barcelona
Tel. 93 358 57 11
<http://gw24-vtls.diba.es/vtls/catalan/>
A/e: b.barcelona.tl@diba.es

Biblioteca Popular Canyelles

Rda. Guineueta Vella, 32-34. Blocs C2-C3
08042 Barcelona
Tel. 93 427 61 86
<http://gw24-vtls.diba.es/vtls/catalan/>
A/e: b.barcelona.c@diba.es

CRP Nou Barris

C. de Sant Iscle, 62
08031 Barcelona
Tel. 93 349 82 00
Fax 93 340 83 90
Web: <http://www.xtec.es/crp-noubarris/>
A/e: crp-noubarris@serveis.xtec.es

4.3. Mitjans de comunicació

Aquest apartat pretén recollir algunes de les publicacions periòdiques que surten a Nou Barris. A nivell audiovisual, Projectart és l'entitat que gestiona la Televisió de Nou Barris-BTV i la pàgina web de la xarxa ciutadana del districte nou-barris.net.

Pel que fa a la premsa escrita, hi ha diferents publicacions amb una periodicitat variable: *Ciutat Nord* és el diari de Nou Barris i surt mensualment; *l'Arxiu* és la publicació de l'Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris, que surt dos cops l'any; i la resta de publicacions solen ser trimestrals i el mitjà de comunicació d'algunes associacions de veïns i veïnes o entitats.

I, finalment, a nivell d'Internet, existeixen dos llocs web dedicats específicament a Nou Barris. El web de la xarxa ciutadana gestionada per Projectart i el web oficial de l'Ajuntament de Barcelona.

Nou Barris Televisió-BTV/Projectart

(Centre Cívic Via Favència)
Via Favència, 217
08042 Barcelona
Tel. 93 354 10 86
Web: <http://www.noubarris.net>
A/e: tria@noubarris.net

Ciutat Nord

C. de Campreciós, 14-16
08042 Barcelona
Tel. 93 276 42 92
A/e. ciutatnord@ciutatnord.com

Publicació mensual de patrocini municipal dedicada a temes d'informació general de Nou Barris.

***Butlletí Informatiu Veïns i Veïnes Prosperitat i La Prosperitat
(anual, per la festa major)***

C. d'Argullós, 92
08016 Barcelona
Tel. 93 353 86 44
Òrgan de l'Associació de Veïns de Prosperitat.

La Gasetta de Roquetes

C. de Jaume Pinent, 61
08042 Barcelona
Tel/Fax: 93 359 65 72
Òrgan de l'Associació de Veïns de Roquetes

La Nostra Veu

C. de l'Aneto, 20 Pral.
08031 Barcelona
Tel. 93 358 06 95
Òrgan de l'Associació de Veïns de turó de la Peira-Vilapicina

La Veu de Torre Llobeta

C. de Santa Fe, 5
08031 Barcelona
Tel. 93 429 07 06
Òrgan de l'Associació de Veïns de Torre Llobeta

Publicació de l'Associació de Veïns i Veïnes Porta

C. de l'Estudiant, 26-28
08016 Barcelona
Tel. 93 359 44 60
Òrgan de l'Associació de Veïns de Porta

La Trini

C. de Pedrosa, 21
08033 Barcelona
Tel. 93 359 82 00
Tel/Fax. 93 353 88 44
Òrgan del Pla Comunitari de Trinitat Nova

Rotllana

Via Júlia, 201-203

08042 Barcelona

Tel. 93 354 73 06

Publicació de l'Agrupació Sardanista l'ideal d'en Clavé de les Roquetes

L'Arxiu

C. de Portlligat s/n

08042 Barcelona

Tel. 93 353 95 16

Publicació de l'Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris

Web del Districte de Nou Barris-Ajuntament de Barcelona

http://www.bcn.es/nou_barris/

Web de la Xarxa Ciutadana de Nou Barris

<http://www.noubarris.net/>

Els autors considerem que una guia historiogràfica és una eina en constant revisió i actualització per raons òbvies com ara l'aparició de publicacions posteriors a la data de tancament de la guia. Per aquest motiu, aquesta guia només serà vàlida com a orientació de la historiografia de Nou Barris fins a l'estiu de 2002. Els futurs lectors d'aquest article de ben segur sabran valorar fins a quin punt les aportacions que aniran apareixent successivament deixaran sense valor l'estat de la qüestió que contenen aquestes pàgines. Tanmateix, si en aquesta guia s'han deixat d'incloure publicacions o adreces que poden ser d'interès o les que apareixen ressenyades no ho han estat correctament, els autors se n'atribueixen la responsabilitat exclusiva.